

«بررسی الگوی سوم زن مسلمان، بر اساس کلام مقام معظم رهبری»

بتول صادقی مالواجردی^۱

چکیده:

این مقاله به بررسی الگوی سوم زن از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته است. با توجه به ناکارآمدی الگوهای سنتی و غربی در تبیین جایگاه زن مسلمان ایرانی، این تحقیق به دنبال پاسخ به این پرسش است که ویژگی‌های الگوی سوم چیست و چگونه می‌تواند به توسعه و پیشرفت زنان کمک کند؟ هدف این تحقیق، تحلیل ابعاد و ویژگی‌های الگوی سوم و تأثیر آن بر هویت و نقش اجتماعی زنان مسلمان است. برای این منظور، از روش تحلیل محتوایی بیانات رهبر معظم انقلاب و متون مرتبط استفاده شده است. پیشینه تحقیق نشان‌دهنده توجه به مسأله هویت زنان و انتقادات به الگوهای موجود در جامعه است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که الگوی سوم شامل ویژگی‌هایی چون عفت، حجاب، شرف و نقش‌آفرینی در متن و مرکز جامعه است. این ویژگی‌ها به زنان این امکان را می‌دهد که به عنوان کنشگران مؤثر در عرصه‌های مختلف اجتماعی، خانوادگی و فردی عمل کنند. نتیجه‌گیری این تحقیق نشان می‌دهد که الگوی سوم می‌تواند به بازتعریف جایگاه زن در جامعه کمک کرده و او را به عنوان یک عنصر مستقل و مؤثر معرفی کند. ترویج این الگو نه تنها به ارتقاء وضعیت زنان، بلکه به بهبود کلی وضعیت اجتماعی و فرهنگی کشور می‌انجامد.

کلیدواژگان:

الگوی سوم، زن مسلمان، آیت‌الله خامنه‌ای، عفاف، حجاب، هویت زن، خانواده.

^۱ طلبه سطح ۲، حوزه حضرت فاطمه (س)

مقدمه:

زنان نیمی از پیکره ی جوامع انسانی را تشکیل می‌دهند، با اینحال در طول تاریخ از محرومیت، ستم، سرکوب و تبعیض به شدت رنج برده اند، اسلام با اینکه برای بشر محروم بخاطر منافع نژادی، طبقاتی و ... رهایی را به ارمغان آورد، اما درباره ی زنان آنگونه که بایسته بوده است و میخواست، بخشی از اهداف و برنامه هایش به فعلیت نرسید، زیرا کج فهمی، اسیر سنت های بومی ارتجاعی بودن و منافع پدرسالارانه بسیاری از گروهها و صاحبان نفوذ، قدرت و منفعت را بر آن میدارد برای تضمین و تداوم منافع خویش؛ سلايق و علايق خویش را به نام دين و شريعت فرا راه زنان و حضور اجتماعی و مشروع آنان قرار دهند^۱.

با شکل گیری مدرنیته و حضور آن در کشورهای اسلامی وضعیت زنان نه تنها بهتر نشده است بلکه با جایگزینی مدرنیته با ارتجاع و واپس گرایی مسبوق به سابقه در جوامع مذکور باعث پدید آمدن و گسترش غرب زدگی و نهایتا وادادگی شده است که به جای رهایی زنان و تقویت موثر و مفید آنان در جامعه سبب گردیده تا آن دسته از زنانی که این رویکرد را به امید رهایی می پذیرند، در قبال آن ارزش های معنوی و اخلاقی خانواده را از دست داده و به بازیچه بسیاری از مردان تبدیل شوند. حال پرسش این است که در چنین وضعیتی آیا می توان الگوی سومی انتظار داشت، این الگوی سوم از زن دارای چه شاخصه هایی است و چه نسبتی با پیام های وحیانی و سنت دارد.^۲

بررسی ها نشان می دهد که سال هاست مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای در پیام های مختلفی در مناسبت های گوناگون به یک الگوی سوم از زن اشارت کرده اند و شاخصه های چنین زنی را بر شمرده اند که متناسب با زمانه و مورد تایید قرآن و سنت نیز هست و مطابق با نیازهای زمانه و اقتضائات آن است.^۳

اگرچه پیرامون دیدگاه های رهبری پژوهش هایی صورت گرفته اما به طور خاص اینکه به یک الگو دهی بر اساس رهنمودهای ایشان برای شناساندن الگوی سوم از زن پرداخته باشند، دارای یک خلا پژوهشی است و به همین منظور

^۱ ترابی فارسانی، اسنادی از مدارس دختران از مشروطه تا پهلوی، ص 10-15.
^۲ محبوبی منش، تحلیل اجتماعی مسأله حجاب، مطالعات راهبردی زنان 1386 شماره 38.
^۳ خبرگزاری ایمنّا:

این جستار در صدد برآمده تا به این مسئله بپردازد. پیش از آنکه وارد اصل بحث گردیم ابتدا برخی از کلید واژگان و مفاهیم اصلی تحقیق را به لحاظ مفهومی بررسی می‌کنیم؛

مفهوم الگوی سوم زن مسلمان:

عبارت «مفهوم الگوی سوم زن مسلمان» به تلاشی برای تعریف و تبیین جایگاه و نقش زنان مسلمان در جامعه اشاره دارد. این مفهوم به ویژه در مقابله با دو الگوی موجود، یعنی الگوی سنتی و الگوی غربی، مطرح می‌شود و سعی در ارائه یک رویکرد متعادل و منطبق بر ارزش‌های اسلامی دارد.

زن مسلمان در تاریخ و فرهنگ اسلامی، همواره نقش‌های مختلفی ایفا کرده است. اما با گذشت زمان، این نقش‌ها تحت تأثیر عوامل اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دچار تغییر شده‌اند. در این راستا، مفهوم الگوی سوم می‌تواند به عنوان یک راهکار برای بازتعریف این نقش‌ها بر اساس اصول اسلامی و نیازهای معاصر مطرح شود، اما قرارگیری الگوی سوم؛ به معنای آن است که در برابر آن و پیش از آن الگوهای دیگری هم مطرح شده اند همچون؛ الگوی سنتی و الگوی غربی.

در الگوی سنتی زنان مسلمان معمولاً بر پایه ارزش‌های خانوادگی و نقش‌های مادرانه و همسری تأکید دارد. در این الگو، زنان به عنوان نگه‌دارنده خانواده و تربیت‌کننده نسل آینده دیده می‌شوند. این الگو ممکن است در برخی موارد به محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی منجر شود که به توانمندی‌های زنان آسیب می‌زند، از جمله محدودیت در آموزش تنها یکی از موانع فراروی زنان در طول تاریخ بویژه در جوامع سنت محور بوده است.^۱

از سوی دیگر، الگوی غربی معمولاً بر آزادی‌های فردی، حقوق برابر زنان و مشارکت فعال آنها در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی تأکید دارد. اگرچه این الگو در برخی موارد به پیشرفت‌های قابل توجهی منجر شده، اما انتقادات زیادی هم به عدم توجه به ارزش‌های فرهنگی و دینی وجود دارد. اینجاست که بعلت ناکارآمدی از یکسو و عدم انطباق این دو الگو با ارزش‌های اسلامی الگوی سوم مطرح میشود.^۲

^۱ شمس‌الدین رشیدی، سوانح عمر، ص ۱۴۸.

^۲ وبسایت مقام معظم رهبری:

<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1165>

مفهوم الگوی سوم در واقع تلاشی برای ایجاد توازنی میان این دو الگو است. این الگو به دنبال آن است که:

هویت اسلامی: به زنان مسلمان هویتی مستقل و مبتنی بر اصول اسلامی اعطا کند.

توانمندسازی: به زنان این امکان را بدهد که در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی فعال باشند، بدون آنکه از ارزش‌های دینی خود فاصله بگیرند.

توازن: ایجاد توازن میان مسئولیت‌های خانوادگی و حرفه‌ای، به گونه‌ای که زنان بتوانند هم به عنوان مادر و هم به عنوان یک حرفه‌ای موفق عمل کنند، مفهوم الگوی سوم زن مسلمان یک رویکرد نوین و کارآمد برای تعریف نقش زنان در جامعه اسلامی است. این الگو به زنان کمک می‌کند تا در عین حفظ ارزش‌های اسلامی، به شکوفایی فردی و اجتماعی برسند. در نتیجه، این مفهوم می‌تواند به تقویت نقش زنان در جامعه و بهبود وضعیت اجتماعی آنها کمک کند.^۱

اما پیش تر ضروری است به مفهوم الگو و شرح تفصیلی هر یک از الگوهای مطروحه که با تعریف الگوی سوم زن مسلمان مرتبط می باشد، بپردازیم:

الگو:

معادل واژه ی الگو به زبان انگلیسی پترن است که مترجمان به زبان فارسی آن را به واژه های چون الگو^۲ مدل، نقش، شکل، نمونه، طرح، قالب، منوال و انگاره برگردان نموده اند.^۳

واژه الگو در معانی متعددی به کار رفته است، در واقع اگر بخواهیم تعریفی ساده از الگو ارائه کنیم، می توان گفت؛ الگو یا مدل، نمایش، مدل و نمونه ای نظری و ساده شده برای نشان دادن جهان واقعی است.^۴

^۱ هدایت نیا، الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه، ص 22.
^۲ شایان مهر، دایرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی، ج 1، ص 79.
^۳ جمعی از نویسندگان، فرهنگ فلسفه و علوم اجتماعی، ص 419.
^۴ سورین، ورنر و تانکارد، جیمز؛ نظریه‌های ارتباطات، ص 65.

کلمه ی الگو یا پترن؛ توسط علمی روش تحقیق و علوم اجتماعی چنین تعریف شده است؛ که الگو؛ مدل، طرح و نمونه‌ای است، که از آن الهام گرفته و پیروی می‌شود و یا نسخه‌ای از آن برداشته می‌شود.^۱

این اصطلاح در علوم اجتماعی و انسانی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است، برای نمونه؛ اصطلاح الگو را انسان‌شناسان، لااقل از سال 1871 به مفهومی چندبعدی استفاده کرده اند، بطوریکه این کاربرد آزاد تا حال حاضر ادامه داشته است. بر این اساس از الگو، گاهی در توجه به کیفیت‌های رفتاری، الگوهای آرمانی و رفتاری و گاهی نیز در توجه به اصول فرهنگ‌ها یاد شده است.^۲

زن در انگاره های معاصر:

در واقع تصویری که از زن؛ هویت او، جایگاه اجتماعی اش، اختیارات و بسیاری از شئون وی دارای چه ویژگی های باشد، را میتوان در دو انگاره ی کلان مورد مقایسه قرار داد، در واقع تصویرهایی متعددی از هویت و جایگاه زن وجود دارد که هر کدام به یکی از دو انگاره ای که می‌خواهیم آن را ترسیم کنیم قرار می‌گیرند، این دو انگاره کلان یکی انگاره سنتی است که در برابر آن و در آن سوی طیف انگاره مدرن و غربی زن قرار می‌گیرد، در ادامه این دو انگاره را ترسیم نموده و سپس بعد از برشمردن ویژگی‌ها به انگاره الگوی سوم از زن از منظر رهبری می‌پردازیم.

زن در دیدگاه سنتی:

وقتی می‌گوییم سنتی، منظور هر نوع نگاه به زن است که ریشه در فرهنگ جوامع، خواه دینی و خواه غیر دینی را شامل میشود، برای مثال در نگاه سنتی مسیحیان به زن؛ با این امر مواجه میشویم که زن ارزشی فروتر از مرد دارد، به این صورت که خداوند مرد را از جنس خود که روح بوده ، آفرید ؛ اما آفرینش زن ، تنها از جسم مایه گرفته شده است.^۳

با اینکه ارزشهای دینی اسلام، مقام والایی برای زن قائل است اما در بسیاری از جوامع، این سنتهای قومی و محلی هستند که به جای سنتهای اصیل اسلامی تعیین کننده جایگاه زنان میگردند، برای مثال زنان در جوامع

^۱ گی روشه؛ کنش اجتماعی، ص 44.

^۲ گولد، جولیس و همکاران؛ فرهنگ علوم اجتماعی، ص 91.

^۳ سعداوی، چهره ی عریان زن در غرب، ص 178.

توجه به مفهوم شرافت در کنار حجاب، نشان‌دهنده پیوند عمیق میان این دو مفهوم است؛ به گونه‌ای که حجاب نشانه شرافت زن به شمار می‌آید و از سوی دیگر، زنی که شریف است، به علت مقام بلند خود، خود را ملعبه دست مردان نمی‌سازد. این همراهی نشان می‌دهد که مسئله حجاب در مفهومی فراتر از یک تکلیف و وظیفه، با توجه به شأن و جایگاه زن تعریف می‌شود و یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در مواجهه با تهاجم غرب به حوزه زنان از همین منظر است. مطالعات و بررسی زن غربی نشان می‌دهد که زن غربی با سوءاستفاده‌های مادی گسترده‌ای مواجه شده و دچار تحقیر و توهین گردیده و شأن و جایگاه واقعی خود را از دست داده است.^۱

شریف بودن به عنوان ویژگی‌ای که کمتر به آن توجه می‌شود، با سعه وجودی فرد و ارتقای روحی و معنوی زن ارتباط تنگاتنگی دارد.^۲

۴. حضور زن در متن و مرکز:

آخرین مفهومی که آیت‌الله خامنه‌ای در توصیف زن انقلاب اسلامی به آن اشاره می‌کند، عبارت «در متن و مرکز بودن» است. این مفهوم به ویژگی خاص احیاکنندگی زنان در سایه انقلاب اسلامی اشاره دارد که در بطن انقلاب، زنان به عنوان کانون و مرکز تغییرات و تحولات قرار گرفتند. نقش‌آفرینی زنان در متن و مرکز، و نه در حاشیه، نقطه عطفی در ترسیم نقش و جایگاه آنان در انقلاب اسلامی به شمار می‌آید. این بعد از فعالیت زنان در گفتمان انقلاب اسلامی به وضوح در بیانات رهبر معظم انقلاب مشهود است.

مفهوم «متن و مرکز بودن» در سه زمینه اصلی تعریف می‌شود: رشد و تهذیب فردی، خانواده سالم و متعادل، و ولایت اجتماعی، شامل جهاد در امر به معروف و نهی از منکر. نقش‌آفرینی در عرصه فردی با مفهوم عقیف بودن مرتبط است و فرد باید در این راستا قدم بردارد. در زمینه حیات خانوادگی، زن محور و کانون خانواده است. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه می‌فرماید: «زن هم‌زمان مدیر خانواده است و محور کانون خانواده به شمار می‌آید؛ مهم‌ترین

^۱ روزنامه کیهان: جایگاه زن در غرب؛ از تخیل تا واقعیت:

<https://kayhan.ir/fa/news/12908>

^۲ <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1164>

مشاغل زن شامل مادری، همسری و ایجاد آرامش و سکونت است؛ آیه‌ای که می‌گوید: «و جعلَ منها زوجها لیسکنَ الیها» مایه سکونت و آرامش است؛ این خصوصیت زن در اسلام است و در روز زن باید به این نکات توجه شود.^۱

نکته‌ای که اهمیت دارد، هماهنگی بین این صفات و ارتباط دوسویه آن‌هاست. به گونه‌ای که کنشگری اجتماعی زن قطعاً نیازمند ویژگی‌هایی مانند عفیف، محجبه و شریف بودن است. در این دیدگاه، اصالت با رشد وجودی زن است که در هر سه این حوزه‌ها به تکامل می‌رسد و هیچ‌یک از این عرصه‌ها را نمی‌توان نادیده گرفت.^۲

این رویکرد تمایز خود را با دیگر رویکردهای موجود در حوزه زنان مشخص می‌کند. در این رویکرد، سه الزام برای حضور زن در عرصه اجتماعی مطرح می‌شود که رعایت آن‌ها می‌تواند زن را به عنوان عنصر مؤثر در جامعه معرفی کند و ظرفیت او را در این زمینه به نمایش بگذارد. این سه الزام به بیان آیت‌الله خامنه‌ای عبارتند از رعایت اختلاط میان زن و مرد، توجه به اولویت‌های مادی و همسری، و حفظ ویژگی‌های زنانه. امام خامنه‌ای در این باره می‌فرماید: زن‌ها نصف جامعه‌اند و خیلی خوب است که اگر ما بتوانیم از این نیم جامعه در زمینه اینگونه مسائل استفاده کنیم؛ منتها دو، سه تا اصل را باید ندیده نگرفت. یک اصل این است که این کار اساسی را که کار خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است، تحت‌الشعاع قرار ندهد. دومین مسئله، مسئله محرم و نامحرم است. مسئله محرم و نامحرم در اسلام جدی است.^۳

این نظر اسلام است. هم خصوصیت زنانگی زن، که همه احساسات و خواسته‌های او براساس این خصوصیت زنانگی است، حفظ شده، بر او تحمیل نشده‌است، از او خواسته نشده‌است، که در حالی که زن است، مثل مرد فکر کند، مثل مرد کار کند، مثل مرد بخواهد یعنی خصوصیت زن بودن که یک خصوصیت طبیعی و فطری و محور همه احساسات و تلاش‌های زنانه است، در دید اسلامی حفظ شده هم در عین حال، میدان علم، میدان معنویت، میدان تقوا، میدان سیاسی روی او باز شده‌است و او هم به کسب علم تشویق شده‌است، هم به حضور در میدان‌های گوناگون اجتماعی و سیاسی.^۴

^۱ سایت جوان آنلاین، 1402/11/11

<https://javanonline.ir/0055hz>

^۲ همان

^۳ بیانات در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی با موضوع زن و خانواده، ۱۳۹۰.

^۴ بیانات در دیدار گروه کثیری از بانوان، ۱۳۷۹.

نتیجه گیری:

در این مقاله به بررسی الگوی سوم زن از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی، آیت الله خامنه‌ای پرداختیم. ایشان با انتقاد از ناکارآمدی الگوهای سنتی و غربی برای زن مسلمان و ایرانی، بر لزوم پیروی از الگوی سوم تأکید دارند که در آن ویژگی‌های خاص و منحصر به فردی برای زن مسلمان تعریف می‌شود. این الگو نه تنها به حفظ هویت و شرافت زن کمک می‌کند، بلکه او را به عنوان یک کنشگر مؤثر در عرصه‌های اجتماعی، خانوادگی و فردی معرفی می‌سازد.

ویژگی‌های الگوی سوم شامل «عفت»، «حجاب»، «شرف» و «نقش‌آفرینی در متن و مرکز» است که به طور همزمان بر رشد معنوی و اجتماعی زن تأکید دارد. این ویژگی‌ها نه تنها در راستای حفظ شأن و منزلت زن عمل می‌کنند، بلکه به او این امکان را می‌دهند که در عرصه‌های مختلف جامعه به شکل فعالی شرکت کند و از این طریق، تأثیرات مثبتی بر تحولات اجتماعی بگذارد.

نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد که الگوی سوم به عنوان یک مدل جامع و سازگار با اصول اسلامی، می‌تواند به بازتعریف جایگاه زن در جامعه کمک کند و او را به عنوان یک عنصر مؤثر و مستقل به تصویر بکشد. از این رو، توجه به این الگو و ترویج آن در جامعه، زمینه‌ساز رشد و پیشرفت زنان مسلمان و ایرانی خواهد بود و می‌تواند به مقابله با پیامدهای ویرانگر الگوهای ناکارآمد کمک کند.

در نهایت، این الگو نه تنها به ارتقاء وضعیت زنان، بلکه به بهبود وضعیت کلی جامعه می‌انجامد و به توسعه پایدار و پیشرفت کشور کمک خواهد کرد.

فهرست منابع:

1. قران کریم

2. جمعی از نویسندگان، فرهنگ فلسفه و علوم اجتماعی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی، بی تا.

3. خادمی ، عاطفه، تقی زاده ،فاطمه، مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان اسلامی ، نشر بررسی مسایل اجتماعی ایران، سال سیزدهم، شماره 2.
4. ترابی فارسانی، سهیلا، اسنادی از مدارس دختران از مشروطه تا پهلوی، تهران، سازمان اسناد ملی ایران، 1378ش.
5. رشديه، شمس‌الدین، سوانح عمر، تهران، نشر تاریخ ایران، 1362ش.
6. روشه، گی، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی عمومی کنش اجتماعی، ترجمه‌ی هما زنجانی‌زاده، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد 1374ش.
7. سعداوی، نووال، چهره‌ی عریان زن در غرب، ترجمه‌ی مجید فروتن و رحیم مرادی، تهران، انتشارات روزبهان، 1359ش.
8. سورین، ورنر و تانکارد، جیمز، نظریه‌های ارتباطات، ترجمه‌ی علیرضا دهقان، تهران، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، 1386ش.
9. سعدونیان، سیروس، خاطرات مونس الدوله ، تهران، نشر زرین، 1380ش.
10. شایان‌مهر، علی‌رضا، دایرة‌المعارف تطبیقی علوم اجتماعی، ج ۱، تهران، نشر کیهان، 1376ش.
11. عین السلطنه، روزنامه خاطرات، به کوشش مسعود سالور و ایرج افشار، تهران، نشر اساطیر، 1374ش.
12. کاستلز، مانوئل ، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ: قدرت هویت (ج ۲)، ترجمه‌ی چاوشیان حسن و دیگران، تهران، نشر طرح نو، 1380ش.
13. گولد، جولیوس و دیگران ، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر پرهام، تهران، نشر مازیار 1392ش.
14. مطهری، مرتضی ، نظام حقوق زن در اسلام، تهران، انتشارات صدرا، 1376 ش.

15. مستوفی ، عبدالله، شرح زندگانی من، ج 1، چاپ دوم، تهران، انتشارات زوار، 1321ش.
16. محبوبی منش، حسین، تحلیل اجتماعی مساله حجاب، مجله مطالعات راهبردی زنان، شماره 1380ش.
17. هالند، جک، تاریخ مختصر زن ستیزی کهن ترین تعصب جهان، ترجمه ی آزاده غیبی زاد، تهران، نشر کندوکاو، 1402ش.
18. هدایت نیا، فرج الله، الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه، تهران، نشر لشگر فرشتگان، 1395.

منابع الکترونیکی:

19. وبسایت رسمی مقام معظم رهبری: <https://farsi.khamenei.ir/>
20. وبسایت عصر ایران: <https://www.asriran.com/fa/news/992221/>
21. خبرگزاری ایمنّا: <https://www.imna.ir/news/749656/%>
22. روزنامه کیهان: جایگاه زن در غرب؛ از تخیل تا واقعیت: <https://kayhan.ir/fa/news/12908>
23. سایت جوان آنلاین : <https://javanonline.ir/0055hz>